

DOBRI IMRE (1979) Visegrád

DOBRI IMRE

Gróh Gáspár: Irodalmi hullámlovaglás

Nap, 2021

A kritikai műfajoknak lenne elvileg – többek között – egy olyan szerepe is az irodalmi közéletben az adott műbírálaton túl, hogy a művek értékelő bemutatásával elindítsanak egy élő diskurzust valamely további kontextus megnyitásával. Mégis ritka alkalom, hogy bármely kritikai írás, amely egyenes és nyílt vitába száll tárgyának állításaival, nemcsak részletekbe menő alaposágával válik meggyőzővé, hanem határozott értelmezői nézőpontjából fakadó kérdéseinek súlyával egy szellemileg izgalmas és legfőképpen fontos vita lehetőségét mutatja fel. Gróh Gáspár hosszabb lélegzetű, tanulmányra bővült írásainak újabb gyűjteménye ilyen példaértékű kötet, amelyben következetes elemzései és bírálati során lépésről lépésre érvényesíti vállalt és megalapozott értékszemléletét.

A kritika, ha visszhangtalan marad is, mindig megfogalmaz valamit a megszólaltatott alkotások megjelenési idejének olvasási módjairól, ízléséről és ítéleteiről, a kortársi befogadás pillanatáról, és ennyiben nem csak a jelennek szól. Hiszen sokféle megközelítés, értelmezés létezhet, más és más hangsúlyokkal, ahogy nagyjából évtizedente kerül hol elő-, hol háttérbe a mű autonómiája vagy heteronómiája, világra való vonatkozásai vagy annak tagadása, mégis kikerülhetetlen marad, hogy a kritika mint íródo olvasás a megszólítás és a párbeszéd elsődleges irodalmi műfaja legyen a maga sokszínűségében. Az *Irodalmi hullámlovaglás. Ragyogástól féknyúzig* írásában pedig egy olyan tiszteletteljes kíváncsiság kap hangot, amely nem ítél, hanem kérdések sorával valódi dialógusba lép a szövegekkel.

Pedig ahogy Gróh Gáspár e kötet nyitó tanulmányában megjegyzi, „kritikusnak lenni eleve súlyos kockázat”. Ugyanerre a gondolatra reflektálva később azonban hozzáteszi, hogy „mégis valami irracionális reménykedés él bennünk, hogy ha egymást nem is, de megértjük ezt az irodalmi világot, hiszen kritikát írni necesse est...”. A kritikai hozzáállás létkérdés tehát számára, és ezzel kockázatának vállalása nem lehet kérdéses – főként, hogy létünket önmagában kritikai természetűnek tételjezi, éppen azért, mivel létezésénél fogva minden „hozzájárul a teremtés folyamatának teljesebbé tételéhez, a világ tökéletesítéséhez”. Ezzel nemcsak kiemeli

az értékelő műfajokat az éppen aktuális irodalmi divatirányzatok csábítása és a kérészetű (bár sokszor annál mélyebb sebeket okozó) közéleti elfogultságok alól, hanem egy alapvető morális igényt is megfogalmaz, amelynek bár van előzménye a kritikátörténetben, mégis ritkán érvényesülhetett maradandóan. Schöpflin Aladár már 1925-ben így írt a Nyugatban a kritikáról gondolkodva: „a mi egész közéletünkől és irodalmunkból hiányzik a becsületes ellenvélemény és az őszinteség tisztelete”. És ugyanitt megfogalmazta a kritikaírás alapfelteletét: „abban bizonyára mind megegyezünk, hogy csak a becsületes és őszinte kritikának van értéke és értelme”. Ezek a mondatok az azóta eltelt majd száz év során semmit sem vesztek érvényességükből. Gróh Gáspár íásaiban viszont pontosan a Schöpflin által megfogalmazott tárgyilagosság, a tiszteletet ébresztő, értékszemléletét nyíltan vállaló őszinteség, a semmi esetre sem semleges, de minden kérdésével előítélet-mentes hozzáállás tükröződik.

Az utóbbi években sorra jelentek meg kritika- és esszégyűjteményei a Nap Kiadó Magyar esszék sorozatában (legutóbb 2020-ban *Két bagoly* címmel publikált rövidebb „tűnődései”), tavaly pedig Szabó Dezsőről írt monográfiáját vehettük kézbe (amelyről a Kortárs 2021. szeptemberi számában olvashattak recenziót Monostori Imre tollából). Legújabb kötete egy személyes irodalomtörténeti visszatekintés mellett csupán négy, fele-fele részben a Magyar Szemlében, illetve a Kortársban publikált szöveget tartalmaz, azonban ez a néhány írás kiváló példája az értékezői igényességnek és a kritikai műfajok változatosságának.

A kötetnyitó írás egy konferencia-előadás szerkesztett változata, amely részben személyes ars poetica, részben a rendszerváltás utáni kritika történeti áttekintése. Annak története, hogyan szakított ketté oly rövid idő alatt a napi politikától megfertőződött irodalmi élet, és ezzel hogyan lehetetlenült el bármilyen kölcsönös megértési igénnyel fellépő párbeszéd. Látéletének mélységét a történeti távlat adja, Kölcseytől Babitson és Szabó Dezsőn át Niels Bohrig megidézve a kritikus lét nemzedékeken átöröklődő problémafelvetéseit.

Nádas Péter *Világló részletek* című, 2017-ben megjelent memoárregényéről írt, a jelen kötetben is 124 oldal terjedelmű „széjegyzeteiben”, a klasszikus műbírálat határait szétfeszítve, vizsgálatának rendkívüli elmélyültségével tanulmányra bővíti gondolatmenetét. Az eredetileg a Magyar Szemle 2018 végi, 2019 eleji lapszámaiban folytatólagosan publikált dolgozat részletgazdag tisztelgés a tárgyalt mű iránt, egyben múltértékelésének határozott kritikája. Ugyan csak egyetlen, de annál fontosabb szempontot emel ki Nádas könyvéből, azonban ez annál nagyobb jelentőséggel bír, hiszen a *Világló részletek* nemcsak személyes memoár, hanem a közös nemzeti múltunk megértésére is vállalkozik a család- és párttörténeti visszatekintésnek keresztül.

Az ebben a tanulmányban szintén hivatkozott Radnóti Sándor ugyancsak kiemelte Nádas-kritikájában, hogy a mű milyen Kádár-kori gondolkodási sémákat idéz, és egyfajta „költői igazságszolgáltatásként” értelmezte a kommunizmus hazugságai közt vergődő, azonban azok közül kiszabadulni nem tudó sorsok regénybeli megjelenítését. Gróh Gáspár azonban rámutat, hogy Nádas Péter múltértelmezésében mennyire hangsúlyos ez az apológiába hajló elfogultság, ami erős koherenzavart okoz a könyv világán belül, és nemcsak belső ellentmondásokhoz, hanem kitűzött objektivitásának elvesztéséhez is vezet. A memoár-regény ilyenfajta egyensúlytalansága és némely ténybeli tévedései (amelyeket Gróh sűrű hivatkozásokkal sorra cáfol), valamint olykor elhamarkodott ítéleteiben elnagyolt általánosításai nemcsak az elbeszélés hitelét ássák alá, hanem igencsak sokat elmondanak a 21. század közvetlenül örökségül kapott múltképek hamis berögződöttségéről, amelyeket a korábbi marxista-szocialista történetírás és emlékezetpolitika ily sikeresen plántált évtizedeken keresztül, olyannyira, hogy harminc évvel a rendszerváltás után is kigyomláhatatlannak tetszenek közös emlékezetünkben.

Gróh Gáspár mondataiból folyamatosan kiviláglik a kritika tárgyának előítéletektől mentes tisztelete: „csakis a kivételes teljesítménynek kijáró elismeréssel vitathatjuk művében azt, ami vitatható”, írja Nádas-esszéjében, és méltatva teszi hozzá, hogy „a következetes igazságkeresés, a gondolkodás kifinomult árnyaltsága olyan érték, ami felülírja a magyar történelemmel vagy a jelennel kapcsolatos közéleti (ideológiai, politikai) megnyilvánulásokat”. Amennyiben a hazai szellemi életben lenne

egészséges párbeszéd, nyitottság és vitakészség, Gróh történelmi és szellemtörténeti meglátásai vitaindítóként minden bizonnyal egy fontos diskurzus alapjait is képezhetnék. Így azonban csak sokkal szembetűnőbb, hogy az ő írásaiban magától értődően alapvető tisztelet milyen mértékben kopott ki a valamikor kulturálisnak nevezett életünkben.

Szilágyi István regényeiről közölt kritikái más műfajt képviselnek: laudációvá emelt olvasónaplók. Ezekben a szövegekben az irodalmi élvezetből táplálkozó kritikusi örömmel ad hangot, megvallva lelkesedését is az író művei iránt, hisz ahogy írja: „minden olvasó nagy ajándéka, hogy elfogult lehet”. Elemzéseiben sorra veszi a *Katlanváros* kötetben megjelent alkalmi írások gazdagságát és a *Messze túl a láthatáron* című regény gondolati és műfaji rétegzettségét, ahogy a fejezetek „együtt rajzolják fel ennek a valószínűtlenül valóságos szövevénynek érzékletes és érzékenyen túli rendjét”. E két ajánlója meghívás az olvasásra, vallomás arról, hogyan válik ünneppé egy szeretett nagy író új könyvének kézbevétele.

Beke Albert Illyés-monográfiájával kapcsolatban viszont felmutatja, hogy az objektivitást és a szakszerűséget nélkülöző, előítéletekre és hallomásokra épülő érvelés nem lehet vitaképes. Ebben az írásában egyszerre ötvöződik a cáfolat (Beke állításainak tényszerű helyreigazítása, a valótlanosságok, csúsztatások bírálata) és Illyés Gyula apológiája Beke támadásaival szemben. Kritikája éppen arról győz meg, hogy rossz művet ne olvassunk, de legfőképpen ne vegyünk komolyan, hiszen annak indulatokkal átszótt gondolatmenetekből táplálkozó állításai nem állják ki a hitelesség próbáját. A kritikusi tisztelet azonban itt is következetes, egyrészt a hamisan vádolt áldozat, azaz Illyés iránt, de legfőképpen a történeti és irodalomtörténeti tények konzekvenszámokézésében.

Egyedül a kötet címével vagyok némileg zavarban. Értem a kiadó bizonyára megfontolt (és reméljük, minél sikeresebb) marketingszempontjait, hogy játékos és hangzatos címekekkel próbálja megragadni az érdeklődők figyelmét, azonban a „hullámlovglás” könnyed szórakozást ígérő jelensége talán mégis kissé felszínesnek tűnhet a könyv gondolati mélységével szemben. Az alcímbe szereplő „féknyúz” fogalmában is értem a szenzációhajhász koholmányoknak szóló iróniát, de maga a szó mesterkélttségénél fogva mégis éppen elfedi a lényegét, hogy néven nevezzük a hazugságot. Üsse kő, mond-

hatnánk, ha csak egy új olvasót nyer meg ezekkel a hívószavakkal magának, már megérte a próbálkozás, és ez cseppet sem von le a kötet érdemeiből, amelyek számosak.

Ez a pár írás változatosságában is ugyanazokat az értékeket képviseli. Meghatározónak érzem Gróh Gáspár gondolatmeneteiben azt a meggyőződést, hogy személyes dolgunk van a művekben megfogalmazódó múlttapasztalatokkal, hiszen mindez a folyamatosan újragondolt és újratemetett közös múltunk szerves része. Ezért is szembe-sítheti kérelhetetlenül eme írások állításait megalapozott és valóban tekintélyes történeti tudásá-

val. Az olvasói viszony szerinte ugyanis olyan résztvevő közösség, ahol a szöveg nemcsak megszólít, hanem amennyiben méltó rá, legfőképpen igazságot kereső párbeszédre sarkall. Amennyiben pedig méltatlan a párbeszédre, a cáfolat éppoly fontos és el nem mulasztható kötelesség.

Sokan és sokszor elmondták már, „a kritikának nincs becsülete” ezen a tájon. Ha a műfaj megbecsültsége örökkön kérdéses marad is, Gróh Gáspár írásai külön-külön bizonyítják, hogy van viszont minden ízében becsületos kritika kortárs irodalmunkban. És ez önmagában is megsüvegezendő.

MAYER ERZSÉBET

Szokolczay Lajos: A táj lélekarca

Napkút, 2021

„Az összetört világ darabjaiban is ott fészkel valaminő
mindenségvágy”

Szokolczay Lajos

Szokolczay Lajos számára elérkezett a betakarítás és a számvetés időszaka. A művészetek, a kultúra világában megélt roppant gazdag és hatékony életének dokumentumát kapja kézbe az olvasó az ezeroldalas, több mint háromszáz alkotó munkásságát érintő gyűjteményes könyvében, amely a 2014–2020 között elmondott vagy írt esszéit tartalmazza.

A gyűjteményes adattár *A táj lélekarca* címet kapta, ami utalás arra, hogy a szerző számára egy-egy életmű bemutatásánál, értékelésénél nagyon fontos az alkotó, a mindenkor ember belső világának megértése, mint ahogy az alkotás jelrendszerének, az anyag átszellemítésének pontos ismerete is. Nem elhanyagolható törekvés! Ehhez a bensőségességhez valóban kellő kifejezőeszköz az esszé, ami Babits veretes megfogalmazásában nem az író személyes, ad hoc jellegű észrevételeinek csapongó közlése, hanem a megszólaló személy által képviselt meggyőződés érvényesítése az elemző, értelmező munkákban. A személyes és a személyiség vállalása bátor kulturális magatartás, mint ahogy a konkrét élet, a konkrét életmű, a konkrét alkotás megértésére irányuló törekvés is. Szokolczay Lajos

esetében mindez a nemzeti, a természeti, az emberi értékeket, az etikus alkotói élethez való ragaszkodást jelenti. Tisztában van azzal, hogy olyan korban élünk, ahol a megélt múlt vállalása, a transzszilván küldetés megélése nem mindig jár elismerő vállve-regetéssel, s azt is tudja, hogy oly korban élünk, ahol a főváros és a vidék, a nemzeti és a globális művi módon gerjesztett feszültségei közé szorítva vergődünk, s ahol a civilizáció gödreiben bukducso-lunk. Nem véletlen, hogy a Szokolczay által leggyakrabban és leghangsúlyosabban használt szó az „organikus lét” és a hozzákapcsolódó életérzés. Írásaiban a foszló világunkban ennek nyomait, vágyát, lehetőségeit kutatja. Elfogadó, megértő, támogató szavai mellett a kritikai hangja szolid és visszafogott, inkább kiszólásokkal fejezi ki nemtet-szését, például akkor, ha úgy érzi, valakit méltatlanul mellőznek, indokolatlanul szorítják ki a művészetek világából. S néha olyan kijelentést is tesz, mint például az '56-os áldozatok kapcsán, hogy míg az áldozatok szenvednek, a gyilkosok továbbra is kedvezményezettek.

Szokolczay íráskészsége, kifejezőereje, könyved tollvezetése irigylésre méltó. Árnyalt, finom

szövevény szövegei megkönnyítik a befogadó számára a megértés munkáját. Ha ars poeticájában a szerves kohézió, a személyiség felmutatása s az egészsé válás felé törekvő élet a példa, akkor érthető módon ellenérzéssel viszonyul azokhoz a művészekhez, akik nem képesek kivonni magukat a tetszetős irányzatok hatása alól, vagy gáttalanul alárendelik munkájukat a megrendelő kiszolgálásának, s teljesítményükben az anyag és a szellem között nincs teljes lefedés. Elvárja az alkotóktól, hogy a világ önállósuló darabjai és foszlányai helyett azok harmóniába illesztése legyen a művész fő törekvése még akkor is, ha a klasszikusnak, hagyományosnak számító figuratív ábrázolás helyett valamelyik avantgárd irányzat ösvényén halad a művész. Arra irányul figyelme, hogy a művekben az organikus és a konstruált, a fennkölt és a groteszk miként tud szellemivé válni, s hogy a korszakok összekapcsolása, a műfajkeverékek, a technikai határtalanság milyen emberit teremt. Innét érthető a mottóban olvasható meggyőződése.

Azok a művészek, akik nem tévesztik szem elől a teljességet, és hajtja őket a kiegészülni vágyás, szükségképpen leáznak az európai egyetemes kultúra szellemi gyökereihez, s támpontokat az ókori görög mitológiában, a bibliai tanításokban, a nemzeti múltban találnak, s onnét veszik az erőt, a megavalósítás módszereit is, hogy azokat átlényegtetve aktuálisan személyes világgá formálják.

Az egyetemes magyarság képviselete fényes bizonyítékot nyer Szokolczay Lajos könyvében. Nemcsak az országon belüliek, hanem a határon túliai is, nemcsak a fővárosiak, hanem a vidékiek is, sőt, a távolabbi tájakra vetődöttek is kellő figyelmet kapnak. Az alkotásokon képviselt és megjelentett témák közül különösen hangsúlyosak a tér és az idő tartalmi, a végtelen és a véges közé szorult ember gyötrelmei, az elmúlás mintázatai. A műveken erős az önkép keresése, az önkifejezés utáni erős vágy. A szakralitás gazdagságából a krisztusi sors, a kereszténység szimbolikája válik dominánssá, a magyar szentek közül Szent Erzsébet alakja változatlan tiszteletnek örvend. A népballadák eleven világgá formálódnak a képeken, Kőműves Kelemenné sorsa időtlen. Szokolczay elismerően szól a magyar paraszti múlt tárgyi világának, szokásainak előtérbe állításáról s az egykori élet mozzanatainak megörökítéséről. A tanulmánykötetben kiemelt motívumok közül hangsúlyozottá válik a lépcső, kapu (csak általa juthatunk

az Atyához), a fa mint az organikus lét legteljesebb jele, mint a menny és a föld közötti kapcsolat kifejezése. A golgotai gyötrelmek megidézése egyszerre vall a személyes sors nehézségeiről, a teremtő tevékenységgel együtt járó áldozathozatalról. Szokolczay Lajos elemzéseiben nem az önmagában vett téma az izgalmas, hanem annak feltárása, hogy az egyetemes és a magyar emlékezet miként tehető személyes élménnyé, s milyen alkotói módszerekkel válik kifejezhetővé, továbbá hogy az említett alkotó mennyire rendelkezik ehhez megfelelő kompetenciákkal.

Szokolczay Lajos szervezést középpontba helyező gondolkodásmódjában megtisztelő hely jut a szellemi elődöknek. A befolyást gyakorlók között ott találjuk Kondor Béla, Nagy László, Bartók Béla nevét, s az olyan jelentős alkotókörök, iskolák emléket, mint Nagybánya, Gödöllő, Szentendre. A pokoljáró Dante szelleme többször is megjelenik, mint ahogy a mitológiából Orpheusz alakja.

A nagy létszámú alkotók méltatásából következik, hogy az érdeklődő olvasó a népszerű műfajok – festészet, grafika – mellett olyan műfajokkal is találkozhat, mint a fémművesség, elektrográfia, kollázs, linó, patchwork, tasiszta motívumok, s olyan ritkaságok művelői is feltűnnek, mint a post mail art, a dokumentumfotó (Haris László '56-os fotói). Külön öröm a kerámia- és a textilművészet, a könyvillusztrációk művelőiről olvasni. A művész-könyvek, katalógusok ismertetésénél külön figyelmet kap Marosvölgyi Gábor Gulácsy Lajos-könyve. Az elismerés annak szól, hogy Marosvölgyi a mű és korszellem, valóság és esztétikum, technika és kifejezőerő bonyolult viszonyában láttatja Gulácsy életművét, s elemzésében a magyar és a nemzetközi művészettörténet motívumaival kapcsolja össze a Gulácsy-motívumokat. Kitűnő érzékkel fejt fel az álom állapotának képi titkait, mintegy a börtönben vergődő személyiség kiszabadulási és megsokszorosító lehetőségét.

Szokolczay Lajos nagy szeretettel beszél Lázár Ervin könyveiről, illetve azok illusztrálásáról. Olyan mélyen érinti az író világa, hogy idéz is tőle: a lehulló csillagokat visszaszegelő nagypapa történetét. A súlyos és fajsúlyos könyv elolvasása után meggyőződéssel állítom, hogy a magyar művészet csillagos égboltjának gondnoka maga Szokolczay Lajos. Biztosak lehetünk abban, hogy nagy szakértelemmel ügyeli a ragyogását, mint ahogy abban is, hogy a lehullott műveket gondosan összegyűjti, és visszahelyezi az égboltra.

PAPP MÁTÉ (1987) Kecskemét

PAPP MÁTÉ

Fenyvesi Orsolya: A látvány – Kommentárok meg nem írt versekhez

Scolar, 2018

„...csak a látvány az, amit tudásként birtokolhatunk” (Keresztury Tibor) – ez a mottó egy Győrffy Ákos-kötet (*Akutagava noteszből*) ajánlószövegéből származik, amelyben a szerző új minőség születéséről – amely megjegyzése szerint nagyon ritkán fordul elő napjaink költészetben – ír megindultan a vonatkozó verseskönyv kapcsán. Fenyvesi Orsolya első publikált szövegei (amelyeknek gyűjteményes anyaga *Tükrök állatai* címmel jelent meg 2013-ban) hasonló hatással voltak rám mint kezdő kritikusra. Ezen túlmenően az elmúlt tíz évben olvasott, recenzált, üdvözölt vagy kritika alá vont pályakezdők közül elvétve akadtak olyanok, akik minőségi ugráskísérletek után sorra vették az akadályokat a kortárs költői köznyelv mind fokozottabb közegellenállásával, semlegesítő hatásmechanizmusaival szemben.

Fenyvesi Orsolya korántsem idomuló írói alkata látszólag nem volt kitéve annak a szövegszerűen is kimutatható, legkevésbé konfrontálódó, sőt kifejezetten konform alapattitűdnek, amelynek önkéntelenül mintakövető gesztusrendszere sokszor – az individuum és/vagy az identitáskényszer, esetleg a self-made üzemmód különböző alakváltozataiban – olyan valóságérzékelési világtalanságról ad tanúbizonyságot, amihez (nemcsak esztétikai, hanem mentális) hozzáférésünk sem lehet. Az ily módon kisajátított – tulajdonképpen a közösségi kontextust mint olyat teljességgel nélkülöző – költői szegletek között a második Fenyvesi-kötet (*Ostrom*, 2015) mintha egyfajta szigetként lebegett volna. Sajnos viszonylag súlytalanul: már nem a *Tükrök állatai* kivételes képzetársításokban gazdag vizuális vibrálásának organizáló erejével, hanem az egoromboló „éinkörnyékezés” óhatatlanul (?) és elnagyoltan magánmitikussá/enigmatikussá váló – szintén kevésbé hozzáférhető – zárványszerűségében.

Ehhez képest a 2018-as, *A látvány / Kommentárok meg nem írt versekhez* című harmadik kötet mer újra kicsinek (legalábbis kevésbé „nagyravágónak”) tűnni. Elsősorban nem a versbe sűrített mikrouniverzumok távlataira szegeződik a tekin-

tet: a szerző különműnek mutatkozó, széttartó stilisztikai kavargású íráskezdeményeket ereszt össze – mégpedig részben abban a fentebb már körülírt, szinte antigravitációs térben, amelynek közegellenállása nem valamiféle kozmikus (törvényszerűség fajsúlyosságával, hanem éppen a súlytalanság tonnáival nehezedik ránk. „az aszteroida-hiszi odáig fajult hogy / toporzékolva új életőceánt sírtunk magunknak / maszatos tükrét eljövendő civilizációnak / amibe pillantva meggyőzhetjük magunkat arcunk / jelentéktelenségéről”. A jelentéktelenség (a Pilinszky által hangsúlyozott *jelenlétségvesztés* aktuális felhangjaként) kulcsszó is lehet e versek megközelítéséhez, hiszen a Fenyvesi-féle alkotói arcképzés valóság-tükröző effektusai leginkább a jelentőségtulajdonítás jegyében érvényesülhetnek. De van-e lüktető, táguló tér és bennfoglalt, teremtő idő minderre? „...magát az időt is mint térbeli kiterjedést szemlélem – próbálom szemlélni? (Meg kell értenem. Kimondom: idő, és lábam körül koncentrikus körökben, csillagíránt terjed az anyag, és hamarosan egy tájképben állok. Megnyugszom, képzeletben.) Egy verset nem lehet megmutatni, verssel nem lehet megmutatkozni, de talán fel lehet használni a szavakat helyzetem körülírására...” (Vö. „Felveszem a belátható tér görbületeinek / alakját, minden apró rést és üreget / kitöltök, ne maradjon olyan hely, / amely nem azonos velem. *Ne látszódjak ki. / Néhány mozdulat még, és véglegesen / elhelyezkedem.*” – Győrffy Ákos: *Tiszta szerkezet*)

A két oldalra osztott, párhuzamosan futó, ám akár különálló narratívában is kezelhető, egymásra vetített szövegegységek közti űr sosem töltődik ki maradéktalanul, vagyis a szintéziskísérlet (?) bizonyos szempontból nem mutat fel tiszta szerkezetet; ezzel együtt az olvasó számos ponton azt is észlelheti, hogy érdemi párbeszédbe sem lép egymással az adott oldalpár. Holott a lírai látványvilágbal felől sorjázó részlemeinek, valamint a hozzájuk rendelt, *meg nem írt versekhez* készített esszéisztikus kommentároknak van még egy elvülhetetlenül fontos komplementer komponen-

sük: az olvasó – írhatnánk frázisszerűen, ugye, de ennél talán absztraktabb, legalábbis rejtekezőbb összetevőről van szó. „Hiszek valakiben, akinek társszerzője vagyok” – írja a költő, úgy tűnik, különösebb előzmény nélkül, miután saját történetének mibenlétéről értekezett. („Egész életemben folyamatosan csak írhatnék. De akkor nem lenne történetem. Ez lenne a nem írás lényege, hogy valami történjen? És a történet tagadása az írás maga?”) A befogadó társszerzősége természetesen valamilyen szinten az összes irodalmi szöveg esetében fennáll, függetlenül interpretációs szándékainktól. Jelen esetben azonban olyan mértékű hézagkitöltő szerep ruházódik az olvasóra, amelynél fogva rendkívül nehéz valamiféle objektív esztétikai szűrőn keresztül szemlélni/láttatni a bennfoglaltakat.

„És mert egy képen ugyanabból az anyagból van minden, tőlem egészen független formákkal együtt jöttem létre, újra és újra a szakadó időben.” S hogy – ismét mottónkra utalva – milyen látvány (avagy formálanság) tárul elénk e kötetre szakított időnkben, illetve miféle tudás birtokosai lehetünk a költői kommentárok láthatatlan áttűnéseit érzékelve (azaz a „meg nem írt versek” elképzelése közben), az mindenekelőtt saját történetvezetésünkön múlhat. „Az álmainkban látottakat mind látnunk kellett más formában a valóságban. A verseket, melyeket álomban látok magam előtt a papíron, leolvashatom az éjszakai ragadozók szájáról. És biztosan létezik a világban olyan tárgy vagy, esetemben, légköri jelenség, melynek láttán valaki, aki nem ismer engem, álmodni fog rólam.” Ha az eddigiekben keltett koncentrikus körök (úgy mint közösségi-köznyelvi közeg, a költészet esztétikai-mentális hozzáférési lehetőségei, a jelentéktelenség légüres terének súlytalansági állapota, a befogadási készség rejtekező összetevői, hézagkitöltő potenciálja) centrumában – megannyi ismeretlen keresztezésű kímérével, ama tátogó éjszakai ragadozókkal körülvéve – kezdjük álmofejtésünket, minden bizonnyal egy szempillantás alatt felfalatunk. Mi volna, ha, úgymond, kívülről közelítenénk? „Mintha egy szigetre emlékeznék. Csakhogy most elképzelhetlennek tűnik, hogy valaha óceán – vagy víz – volt

körülötte. A képzeletnek nem feltétlenül kell dúsitania a vizet. A képzelet az elszigeteltség álmával épp magát a szigetet dúsitja élőlényekkel – akiknek majd saját történeteik lesznek.” Együtt álmodni tehát *A látvány...* anyagával nem más jelenthet, mint lakatlanságunk fokozatos benépesítését; saját jelentősségteljes(?) képünkre és hasonlatosságunkra formálva mindazt, amit éppen néven nevezünk. „Kamaszkoromban volt erre egy szavam: villanás. [...] Minden észlelés és érzék legmélyén, a semmiben ott van egy kép, amit meg kell kísérelni leírni vagy szavakkal érzékeltetni. Szeretnék úgy írni, hogy az élet eseményeit és hordozóit, a percek, a létezőket áttetszővé teszem, mint egy üveg, és ezeket az üvegeket egymás mögé helyezem, átnézek mindegyiken egyszerre, és le tudom írni, mit látok.”

Ha kritikai kommentárral kéne ellátni Fenyvesi Orsolya meg nem írt verseit (és helyettük papírra vetett lírai szövegkezdeményeit, esszéisztikus fragmentumait), tulajdonképpen ugyanazt a személyes elfogódottságot jelölném meg a kötetkompozíció legfőbb kerékkötőjeként, mint amit a könyv „társszerzőjeként” már egyáltalán nem szerzői túlkapásként vagy a közössé avatott költői tér szertelen kisajátításaként értékelnék, hanem az esetleges, képzeletbeli kollaboráció egyik zálogaként – mintegy áttetsző adományként. Egymás mögé helyezve azokat a bizonyos üveglapokat, végül mintha mégiscsak természetlen homályban maradna *a kép...* „Hogy történhetett? A nevémen szólítottak. Megérintettek, és

origóvá tettek. Mintha élelmet, gyűjtögetni kezdem a formákat, színeket. Fényt törtem magamnak. Majd felfegyverkeztem a szavakkal, és falakat beszéltem magam köré, mert hamar kedvet kaptam én is a dolgok megnevezéséhez. Írtam a nyelvemmel. Mire emlékezni kezdtem, már túl késő volt: a világ kívül rekedt.” Helyzetünk körülírása talán megtörtént, csak a koordináták maradtak változókonnyak: most épp *köd van, semmit se látni... ez az idő kihamvad* – ahogy a (társ)szerző is írja. Közös történetünket talán megtoldhatjuk még azzal, hogy jelentőséget tulajdonítunk egyetlen birtokolható tudásunknak: elmosódó arcvonásaink helyén az (...) [villanás] látványának.

STURM LÁSZLÓ

Nagy Gábor: Hosszú záridő

Hitel Könyvműhely, 2021

Nagy Gábor Körmenten született, és – mint a *Hosszú záridő*ből megtudhatjuk – gyerekként bátyjával a nyári szünidőket apai nagyszüleinél, egy Vas megyei faluban töltötte. A nagyszülőkről korábban már írt ciklusnyi verset. Ezúttal egy egész kötet erejéig újra hozzájuk és a gyerekkorba talál vissza.

Érdekes lenne egyszer az ilyen irodalmi vizsgálatalálásokra bővebben kitérni, mert – hogy korábbra ne menjünk hátra – ez az elmúlt évtizedek egyik határozottan kirajzolódó vonulata. A jövőfirtató kiútkeresés éppúgy benne van, mint a paraszti élet zavart önfelszámolódásának és kíméletlen felszámolásának emlékezete. Korábban még a hagyományos világba beleszületett, majd abból kiszakadt „első generációs értelmiségiek” témája volt, néha kinnal-keservvel hozzáigazítva a „létező szocializmus” tűréshatárához. A prózában Szabó István és Balázs József lehet a jellemző példa. A költészetben Oravecz Imre 1998-as *Halászóembere* talán a legismertebb (és egyik legutolsó) könyve ennek a tematikának. (Oraveczhez hasonlóan Nagy Gábor is dönt betűvel emeli ki a korabeli beszédfordulatokat, tájszavakat, és nála is laza történeté vagy inkább körképpé állnak össze az egyes darabok.) De ott vannak Buda Ferencről Ágh Istvánig a Hetek (és részben a generációval ifjabb Kilencek) költőcsoport tagjai, akiknek ugyancsak ez az évezredes életformát részben eltörölő, részben átalakító változás volt az alapélménye.

Nagy Gábor nemzedéke csak időlegesen járt vissza ebbe a hagyományos világba, amely már a hetvenes–nyolcvanas évekre átesett a legnagyobb traumákon. A kimenő nemzedék még – talán utoljára – megmutathatta az unokáknak a paraszti élet munkarendjét, erkölcsét, fény- és árnyoldalait. Alighanem ezt a viszonylag békés végjátékot nevezi meg a Nagy Gábor-könyv címe a sajátos szóalkotással, ez a „hosszú záridő”. Már a falu által megcsodált és a felemelkedés jelképének tartott autóval (például „piros 1500-as Ladával”) érkeztek-távoztak a gyerekek. Akiknek már nem a kemény munkát jelentette a falu, hanem a vakációt, a nagyszülői gondoskodást, a nyár szabadságát. Később az otthont, az elveszett gyerekkort. Ahogy az *Udvar* című vers végén szembesülünk a gyermekélményre óhatatlanul rávetülő évtizedekkel: „birtokba veszem, lassú ügetést imitálva / pipaszár lábaimon,

az udvart; / nem tudván, két évtized múltán lopakodó indiánként leskelődöm / a kerítés résein, kívül rekedve / a sápadtarcúak távcsövel / körbepásztázott rezervátumán, / ahol a bennszülött / idegen örökre, s örökre otthon...” Nagy Gábor tágabban vett nemzedékéből talán L. Simon László nagyszülőversei rokoníthatók legkönnyebben a *Hosszú záridő* világával, de többek között Sütő Csaba András, Szalai Zsolt tematizált városokkivülisége, de akár Györffy Ákos és Jász Attila meditatív tájköltészete is közelelhető hozzá.

Nagy Gábornál a felfigyeltető tematika egyúttal jár a formai egyszerűsödéssel. A verstanokat gyerekként áttanulmányozó, majd Baka István irányításával még tovább lépő költő korábbi rafinált ritmusait, rímeit fölváltja a beszédritmus szerinti tagolás, a rímtelenség, illetve a rímtelenség és a rímsejtelenség határán álló véletlenszerű összecsendülés. Persze a poeta doctus egy-egy villanással jelzi, hogy tudna ő bravúrkodni. Például többször a kiváló rímet a verssor vége elé helyezi, felfigyeltetve az olvasót, de látszólagos nemtörődőséggel rögtön tovább is lépve rajta. A kötetkezdő *Apróhirdetés* második sorára („házasságközvetítőhöz robogtunk a *Szamarán*”) így felel és nem felel a negyedik: „nem igazodtam el apám zavarán sem”. A *Szomszédság*-ban így ír a disznóólba tévedő, szerencsétlen „kergetyűkről”, a belső rím felismerését egy raggal is nehezítve: „beröpült a *kollát*-ba, s a disznók / tépték, falták a tollát”.

Ami a legfeltűnőbb, hogy a pályakezdést jellemző és később is sokáig meghatározó hosszabb (egy-két oldalas) önkomentáló versek helyett itt rövid, fél-, sőt harmadoldalas versekkel találkozunk.

A felidézett emlékekben a költő éreztetni tudja a gyerek egykori életörömét, másrészt ráébred, illetve ráébreszt, hogy ezek az egyszerű helyzetek örök léthelyzetek is. Talán mert itt adódott valami nagy egység ember, állat, kozmosz között: „Öregpapa [...] úgy ült ott, egygyé válva a tuskóval, / telekkel, beláthatatlan szemhatárral, / hogy csak odakuporodni lehetett hozzá, / oldalának dőlni, akár egy pulikölyök, / elfészkelődni meleg istállóságában” (*Favágító*). Ősi és jelenvaló egybeesik: „szólongatja hiába a macskát, / nézik egymást mozdulatlan, / tudván tudva, a másikat is / azok a régi egyiptomiak faragták” (*Dédnagyapám és a macska*).

Az örökérvényűségre a maga naiv módján a gyerekek is ráérez: „szentül / hittem a 6:3 örökét, / s hogy a bazárostrom mindenhol / Gállosnak hívják” (*Bazár*); „öröknek hittem őket is, öröknek / a szilvafa püspökliláját” (*Tükrös szekrény*). A körülötte lévő világot gyakran a kalandregények, azok közül is leginkább az akkoriban mindenki által olvasott indiános regények szemszögéből nézi: „s itt hittem azt, / parasztnak lenni annyi, / mint indiánnak, ravasz rejtekezés / meg önfeledt kalandozás karókkal / kijelölt, mégis végtelen / birodalomban” (*Király-hegy*). Próbálgatja a lehetséges szerepeket, akár egy istenét is (a *Cigánymeggyben* szór a fáról „kegyes és közönyös istenként” meggyet egy arra kószáló kiskakasnak). Gyakran visszatérő helyzet, hogy a gyerek a réseken át szemlélődik. Kerítéssel át, a budiból, a padlásról. A védettségből figyel a külvilágot, aminek a felfedezése annyi örömet ígér, sőt ad. Még a félelmetesnek tűnőhöz is nagy létbizalommal közeledik. A nagymama ágyából, a dunyha alól les ki az éjszakába a *Dunyha* című versben: „még fogadkoztam: megtanulom szeretni / az ablakon átzuhogó mindennél / feketébb, eleven sötétséget”. (A már idézett *Udvarban* fordul meg a nézelődés iránya. Itt a felnőtt les be kívülről az egykori, már elvesztett otthonba.)

A gyerek öntudatlanul is teljes életet él. Persze, egy veszélyeztetett, mulandó teljességben. Maga is olyan, mint a *Cigánymeggyben* a váratlan ajándékként eléhulló meggyesemek forrása felé pillogó „siheder kakas, gyanútlan kalandor”. (A *kotyogós* című versben mondja „Öregpapa” a gyerekről: „*de hisz ollan még, / mint a sarkantyús kiskakas.*”)

Nagy Gábor fel-felvillantja a paraszti élet nehézségeit, olykori ridegességét is. Az egész azonban, pláne a gyerekkor fénytörésében, nagyszabású és jó életnek bizonyul. Érezni benne valami titokzatos lényegét. A titok két versben jön elő. „Melengettem a titkot” – olvashatjuk a *Fácsszínben* (a konkrét rejtegetnivaló itt a kiscicák születése). A *fecskékben* a léttitok főleg az állati viselkedésben nyilvánul meg. Néminemű, mindent átjáró ritmushoz kötődik. Bár ezt a rutinná váló paraszti munkák végzői nem tudatosítják, de a visszaemlékező már igen. A vers végén sűrűsödő cs-hangok a világ érzékletességét egyrészt a hangokra is kiterjesztik, másrészt a mindent átható ritmust, közösséget is érzékeltetik. A csivitelő tej összeköti a fecskék jellemző hangját a tejjel, a tehénnel. Az utolsó sor belső rímmel élénkített, tisztán csengő időmértékes ütemmé rendeződik. A verset egészben idézem:

„Az istállóban fészkelő fecskék / nem vették zokon a szüntelen / jövés-menést, ganajozást, itatást, / tavaszról tavaszra mintha csak / a Rózsa meg a *Bimbó* kedvéért térnének / haza, a röptükben, tudtam, titok van. / Míg ki-be csapongnak az életösztön / kérlelhetetlen ritmusára, Öregszüleim / összehangolt közönnyel húzkodják / a csecset, marhalánc csörren, / surrognak szárnyak, csöbörbe / csurran a tej, csivitel.”

Miért ért véget ez a világ? Nagy Gábor természetesen nem boncolgatja az okokat, de a versekben vannak támpontok, ha el akarunk gondolkozni. A nagyszülők világából kikerülnek a gyerekek (és persze az unokák), már nem vonzó és nem is kényszer ez a nagy szakértelmet és nagy munkabírást igénylő életmód. A modern világ (Lada stb.) maga alá gyűri a hagyományos paraszti munkát. Ugyan a nagyszülők kényeskedőnek tartanak sok új szokást, de maguk is (és az apa Ladáját bámuló falusiak) elbizonytalanodnak, ha rosszak is a sejtelmek: „család-szomszédság / összecsendül [...] a kíváncsiság fűzfagéva taplógombái, / szemlélődve is élősködők. / *Jaj, mire lesz ez még, fiam,* / sopánkodik nagyanyám a rivaldafényben / topogva, gyönyörködjön, szégyenkezzen-e / apám kipirult büszkeségén.”

A kötet első verse (*Apróhirdetés*) felvillantja a három nemzedéket, a köztük lévő zavart, a veszteségeken túllépő életerőt, a többször szerepet kapó kocsit: „Amikor frissen megözvegyült nagyapámmal / házasságkeresőkhöz robogtunk a *Szamarán,* / kiskamaszként éreztem némi szégyent, / nem igazodtam el apám zavarán sem”. (A vers végén azonban nem értem a „mert” jelenlétét a megidézett beszédben: „ennek az asszonynak / úgy *cicerélték a mellei,* mint a szőlőkacsok / a hajnali dérben – bár *hátrányára szóljon,* / mert olyan *süket,* de olyan...”.) A következő vers (*Dunyha*) megidézi az egykori világ nagy harmóniáját, első szava („Eleinte”) azonban a változást is előrevetíti. A *Madáristen* a szigorú hierarchiát (és a talán csak a családban jellemző nőuralmat) mutatja meg. Az *Udvar* a viszszatekintő felnőtt fájdalmas nosztalgiáját tudatosítja. Az *Utazás* a nagyanya halálával az elmúlás távlatát viszi tovább.

Ezek után jönnek a családi viszonyokat, a gyermeki élettapasztalatot, a falusi életet festő különböző darabok. A tematikus összecsengések jelzik az életkör egységét. Az állandó veszélyt jelentő ragadozókat egy elinaló róka, majd egy surranó nyest képviseli (mellettük szinte mitikussá válik a „nagy vörös pat-

kány”). Az orvos megajándékozása párhuzamba kerül a pap megajándékozásával. A tyúkot fölfaló disznók után később a vakarófával kényeztetett disznókat látjuk. A gyerekek által tudatlanságból (gyermeki kegyetlenségből?) elpusztított csirkék a *Napos csibék* után a *Csúzli* témája lesznek.

A könyv végén a *Dancs és Gógán* a vakáció végét, a hazautazást írja le. Az utolsó vers (*Diófa*) pedig a családi gazdálkodás megszűntét: „Utolsónak Fialapapa maradt, leejtett / vállal jött elő a pincehomályból, / előbb-utóbb fölköti magát a diófára, /

morogja”. Maga a diófa csak a rövid vers utolsó két sorában ad még valamennyire hírt magáról: „lábam mellett széttaposott, / sároszöld dióburok”. Az életmű ismeretében azonban különösen jelentéssé válik ez a sárba veszés. A korábbi nagyszülő-versek egyik kiemelkedő darabjára, a *Nagyapám diófáira* utal vissza a cím. Az így kezdődik: „Nagyapám udvarán a két diófa, / mint oltáron a gyertyák, tartották / az eget.”

Az életművet következetesen építő, egyenletes színvonalú, rokonszenves könyv a *Hosszú záridő*.

BAÁN TIBOR

Turbók Attila: Elsüllyedt tanú

Hét Krajcár, 2021

BAÁN TIBOR (1946) Budapest

Korunk embere, aki a vallási iratokban kódolt napvillanásról szerez információt, a megszorodó földi kataklizmák képeit látja a tévében, és a pandémia unásig ismert híreit hallgatja, nyilván másképp olvas verset, mint régebben, mikor az egyszerű hétköznapi emberek élete jóval kiegyensúlyozottabb volt, mint manapság, mikor szemlátomást egy háborzongató sci-fi napjait éljük, habár ezt nyilván csak álmainkban valljuk be magunknak. Tény, hogy a versolvasás aligha függetleníthető az olvasó lelkiállapotától, én mégis visszarepítem magam abba a múltba, amely a versek történelmi háttére volt.

Turbók Attila, mint erről Pomogáts Béla értekezik, „családjában [...] már a *második költőnemzedéket* képviseli...”. Az édesapa, Turbók Gyula, akinek verseit a *Könyörgés a megtalált Istenhez* című verskötetből (Hét Krajcár, 2018) ismerhetjük, „Pozsonyban született, azokban a napokban, midőn az egykor büszke koronázó város az újonnan gründolt csehszlovák köztársaság része lett”. Ez a történelmi háttér, amint ez ugyancsak kiolvasható Pomogáts Béla tanulmányából, „nyomot hagyott Turbók Gyula versein is, hiszen ő és családja is a trianoni megpróbáltatások áldozatai közé került”.

Turbók Attila első verskötetében (*Július*, Magvető, 1975) ez a lélektani helyzet szükségképp jelen van mint valami karmikus örökség, reflexió, a múlt el nem évülő értékeinek költői képviselete. Ez a költői indulás aztán megszakadt. Erről a költő a jelen kötet fülszövegében így vall: „a nyolcvanas években jó évtizedig nem írtam verset. [...] Ki kellett várnom a szorongató élethelyzet változását, mert eltűntnek,

megsemmisültnek éreztem magam, belesüllyedtem az árulással felérő, azt eltakaró gyűlölet tobzódásába, és elvesztettem a szavakat. [...] Elborzadva figyelem azt a folyamatot, amely a költészet térdre hullását, zavarosba süllyedését idézheti elő.” A pontos fogalmazás ezúttal is éles fényt vet az életműre, a *Júliust* követő verskötetekben (*Harmadnapos hó*, Orpheusz, 1997; *Lepketánc*, Hungarovox, 2009; ide sorolva az *Elsüllyedt tanú*, Hét Krajcár, 2021 újabb verseit is) tetten érhető hiteles költői világképre, amely az eltelt évtizedek alatt rétegezettebbé vált, de megmaradt önazonosnak, amely önmagában is hatalmas emberi, költői érték.

Turbók Attila versvilága nemcsak az oszthatatlan szellemi haza felfedezését jelenti, kiállást a módszeresen relativizált s ezáltal pusztított emberi értékek mellett, hanem egy érzékenységet leplező személység folyamatos szabadságharcát önmagával, hogy egyre nagyobb panorámát fogjon be verseibe.

Az *elsüllyedt tanú* című könyv időrétegeinek (*Amputált idő*, *Kicsorbult éjszaka*, *Repedt tükör*, *Látnyom naplójába*, *Az új lakó*, *Messze már surrogott*, *Pucér szabadság*) lineáris olvasata egy olyan idővonalat jelöl, amiről a személyessé élt történelmi valóság és annak tudati lenyomata egyaránt leolvasható. A *Kitűzött zászló* című alkotás záró versszakában így: „Kitűzött zászló, / lobog a szívemig parázsló / növények igyekezete, / majténytelen, aradtalan / vonulásuk / a tekintet ábrándja, néma kegyelete.”

A történelem ebben a versrésztletben is egy olyan lírai ént vetít elénk, aki érti és érzi a kort. Pontosan megfigyelt élethelyzetek magyarázzák a köl-

tó közérzetét. A cikluscímadó *Amputált idő* a béke-időben dúló láthatatlan háború sebesültjeit idézi elénk: „E vállból amputált idő / rángó ideggel lökdös minket, / de kar hol van, lendíthető? / Takargatjuk a véres inget.”

A történelmi múlt, mint erről versek egész sora tanúskodik, nem elvont fogalom. Példázhatja ezt a *Tenyérnyi tank*, amely 1956 eseményeit a gyermek szemével láttatja. „Gyerek voltam még, gyerek. Csoda-e, ha nem láttam át a nagy / összefüggéseket? Úgy hittem, a mi világunk a legszebb, / a legjobb: erzsébetvárosi szép szegénység, anyám hallgatag / özvegysége. A háború lyuggatta házfalon oszlopos cirill betűk, / mellettük elmosódó gyermekrajz: tenyérnyi tank. És béke, béke, / apa nélküli felhőtlen béke! Még nem tudom, mi a szabadság, mitől a hiány árvasága...” A folytatás filmszerűen pergő képekkel idézi meg '56 drámáját. Igazi, nagy vers ez, kikerülhetetlen antológiadarab, amely a személyessé élt történelemtől szól. „Kitágít és szűkít részleteket, élesre állít pillanatokat.” Az idézett részlet arra is példa, hogy Turbók Attila lírája óriási drámai anyagot rejt. A félárvaság, amely Utassy József verseinek mitikus távlatot adott, jelen van Turbók Attilánál is. Nem úgy, nem olyan drámai felhangokkal, hanem a ráció optikáján átszűrve, de így is megrendítően, mint ezt *A Barbárság kertje, vakondnyár* megszólító jellegű sorai igazolhatják: „Honnan sejtethetéd, fénné lett apa, / mivé sivárlott, züllött a haza, / az elkomorló itthoni eget / miképp varjazták sűrű fellegek.”

Szívszorítóan pontos képek, amelyek visszautalnak a költőre, aki apja versére reflektálva vonja le a történelmi tanulságot: „Germán bilincsek, írtad egykoron, / végső ítéletként a romokon, / nem tudhattad még, / csak a csizma más, / az önkény mindig vér és agyomosás.” Az időszembesítő hosszú vers (harminchárom strófa) épp a személyes, a nem szűnő gyász okán válik vádirattá, amelyben a „békévé oldja az emlékezés” fátylai mögött sem szűnik a fájdalom.

Turbók Attila verseinek metaforáiban nem nehéz felismerni a stigmatizáló nemzedéki élethelyzetet. Azt a valóságra döbbenő felismerést, amely Utassy Józseftől Bella Istvánig (és a névsor bővíthető) folyamatosan jelen van. A küzdelem nem a puszta helyzet kifejezéséért folyt, hanem a belső hit és szabadság érveinek kimondásáért. A „rettenet” kimondása csak az első fázis az igazságkeresés útján. Efőlött van a lélek hite és ereje. Annak tudása, hogy az emberi lélek spirituális ener-

giát nem lehet kiiktatni a történelemből. Példázza ezt a *Sivatagi út* című vers zárása: „Hallgatunk Betlehemről, / a csönd karóira kitézzük fejünket, / sivár az éj, / holdfényben ázó, / néma / Golgota.”

A reménytelenség, a dezillúzió ellenében is újra meg újra hangot kap a „hűségéből erjedt homály erdőiben” bolyongó én hite: „fitymáltál másik embert: / »gyuma vagy, reményagyag-tömb«, / de te, őrzőből szökevény, / széthajlítod a börtönt”. Az idézett *Kicsorbult éjszaka* arra is példa, hogy miképp oldható a drámai feszültség. Nos, sokféle módon. Turbók Attila a régebbi líra díszítő jellegű ékítményei helyett a funkcionális pontosságban látta meg a maga költői útját.

Emögött az a felismerés lapult, hogy Juhász Ferenc és Nagy László a költő-mágus szerepet (részben Ady nyomdokain) még utoljára felmutathatta, de a következő nemzedék már egy teljesen új helyzettel szembesült. Kiderült, hogy az új (kallódó) nemzedék már nem hisz a költő-héroszoknak, a tekintélyeknek, jószereivel önmagának sem. A korszak költői személyiségük lángját következetesen visszacsavarták. Így tett Tandori Dezső is, hogy olyan témákat találjon (verebek, lóverseny, gombfoci stb.), amelyre nemcsak a „tűrt”, hanem idővel a „támogatott” bélyeg is felkerülhetett. Ismét mások a kelet-közép-európai ironia menlevelét lobogtatva próbáltak érvényesülni. Nehezebb utat jártak be azok, köztük Turbók Attila is, akik nem mondtak le a társadalmi analízisről. Mi több, feltárták a költőszerep társadalmi megingásának és kiüresedésének lehetséges okait, az irodalom hit- és reményvesztésének körülményeit. Jó példa erre a könyv címadó verse, az *Elsüllyedt tanú* indítása: „A hallgatás is nyomelem. / Fuldokolsz, elsüllyedt tanú. / Iszapréteg a szíveden, / a hínár nyálas koszorú. // Hiába húzódsz félre, lásd, / beköpnék, mint húst a legyek, / szétrússzögik a rothadást, / mócsingolják reményedet.”

E két strófa alapján is érthető, hogy a szabadsághiány miatt és hogyan nyomasztja a vers-ént, aki azzal zárja oknyomozását, hogy „Bírádként bűnöző okít”. Ugyancsak összecseng mindezzel a *Sorok az árulásról* megállapítása: „Az árulás nagy árnyék, jön velem, / köszön, kezét ráz, asztalhoz ül, / feszengés nélkül töpreng mindenem, / nyomot hagy leplezetlenül.”

A vers nem egyszerűen egy költő lírai érzésvilága, hanem mérlegképzítés. Turbók Attila a múlt, a jelen és a jövő hatalmas ívét feszíti ki. A megélt élet mint sorstapasztalat foglalkoztatja. A Létirányító Törvényig kíván eljutni, akkor is, ha az „amputált idő”

az árulás, a hitvesztés, a szavak devalvációja, a „magyar maffia”, a „kétszeresen rablott villa” hírei és tényei már egy elszabadult végkifejlet felé mutatnak. A helyzet beszédes ábrája, aktuális nagy verse a *Téboly sugárút*, amelynek jövőképei a jakobinus diktatúra fenyegető képeit idézik. Így: „Tekints a világ sűrű kutyaszára, / akárha pondró, hemzseg incelegve, / kevert népeknek lesz igazi ára. // A templomokról hull, mint hullócsillag, / feszítenék a keresztet keresztre, / utolsó ékjét kultúrának, múltnak. // Derék férfiak márványszobra törpül. / Szívárványszínű kérdőjel a háttér. / A vörös szín vérvesztőn kizöldül.”

A Nostradamus-próféciát idéző tercinnakban a kifordított világ eseményei a történelem nagy spi-

rálját mozgató logikát modellezve festik a jó és a gonosz kozmikus harcát. Ugyanez a téma némi ironikus felhanggal bukkan elő az *Ödipuszi kert* zárásában: „A mozgató lényeg örökletes fonákja, Istentől szabadult / pörgettyű az űrszemét korában : önpusztító gesztus, / farkasfogú válasz.”

Turbók Attila életművének egybelátására most nyílik igazán alkalom. A egyes verskötetek spirálútján időben és tapasztalokban egyre feljebb haladva immár fogalmat alkothatunk a költői küldetés mélyebb természetéről, amely a folyamatos lét- és történelemhamisítás ellenében – József Attila szellemében – már nemcsak az „igazat” mondja, hanem a „valódit”.

BENCE ERIKA

Fenyvesi Ottó: Hatvanhat

Veszprémi Művészetek Háza, 2021

BENCE ERIKA (1967) Újvidék

A 66 éves Fenyvesi Ottó – e különleges évforduló apropóján megjelent – válogatott verseket tartalmazó kötete, a *Hatvanhat*, az 1993-as *A káosz anyala* versanyagáig „tekint vissza” a költői pálya alakulására. Valóban: ez a Budapesten napvilágot látott kötet jelenti a cezúrát az életmű egészében, a megváltozott léthelyzet kiváltotta beszédmódváltást költészetében. Újvidékről Veszprémbe, a „bácskai éjjelből” a „veszprémi télbe” költözik a szerző, a lírai beszélő. A vajdasági magyar irodalom Szenteleky Kornél alkotta *éjjel*-szimbólumáról és a legújabb balkáni háborúk otthon- és hazavesztésének következtében kialakult *veszprémi menedék*-képzetről van szó. S noha az elmúlt időszakban már ismét jelentek meg kötetei Vajdaságban, Újvidéken és Zentán is, *A káosz anyala* versei az utolsók az opusban, amelyeknek perspektívája „innenső”, még – az utolsó négy vers kivételével – vajdasági térben születtek.

Nagyon mélyről indul az ön(helyzet)-értelmező versbeszéd az 1993-as kötetben. „Előlről kezdeni az egészet? / Ige nélkül. Tanulni: honnan – hová” – hangzik a kérdés, illetve az intonáció a *Finis Bohemiae* első soraiban, majd Szenteleky Kornél *Bácskai éjjel* című versének „romantikátlan” képeire és sorsképletére („Szép magyar sors”) asszociál a lírai beszélő a következő költeményben (*Bácsmegyei napló*): végigvezet bennünket az otthon és a haza feladásának ironikus, keserű és gyötrelmes stációján: hosszúverses visszatekintésekkel, palimpszesztekkel, önidézetekkel és -variációkkal.

Valahol a – kisebb ciklusokból és kollázsokból szerveződő – kötet „háromnegyedénél”, az *Idézőjelben* című költeményben történik meg a katartikus átbillenés: a szülőföldi otthon jelentette és formálta identitás feladása, s egy másíknak, a távozó énjének felvállalása. A „ház” és a „haza” jelentéstartományai is itt csúsznak végérvényesen össze. A *káosz anyala* alkotja és hozza létre e szöveggörnyezetben a „végelszámolás” versbeszédét, a múlttal való leszámolás nyelvi alakzatait.

A kötetnyitó vers „hová” kérdésére a *Veszprémi tél* adja a választ. A *Visszaszámlálás* című rövidtörténet („organikus próza”) beszélője pedig leltároz a múltban, felvázol és értelmez egy reá építhető jövőt, rákérdez történeleire, alakjaira, kapcsolataira a jelen érdekében: „Mi folyik itt szakadatlanul? Mi értelme volt, mi van? Mintha kihátrálnánk a létből, levesből. Mögöttünk terhes asszonyok jönnek lassú menetben. Visszafelé, de azért haladunk. Ami közeledik, tulajdonképpen távolodik.”

Utasi Csaba (1941–2010) irodalomtörténész/kritikus nevezte tanulmányában az efféle évszakverseket, mint a *Veszprémi tél* is, „történelmi telet” idéző, megjelenítő verseknek: köztük, a műfaji sorban Vörösmartytól Nemes Nagyot át Parti Nagyig: 20. századi klasszikusok és bácstopolyai pályatársak. A veszprémi történelmi és egzisztenciális télen „jégcsapok [vannak] / az elme mondattanán”. S erre a „most tél van és csend és hó és halál” vízióra, ritmusára és keserű optimizmusára utal a kö-

vetkező, *Éjszakai műsor* című (Márton László Távolodónak ajánlott) költemény.

A *Hatvanhat* új verseket nem tartalmaz, ezért csak akkor jelent számunkra izgalmas kérdést a kötetkompozíció, ha azt próbáljuk vizsgálni benne, miképp kontextualizálja egy több mint négy évtizedes alkotói pálya verseit az olvasás, a recepció. Szembetűnő jelzés például, hogy a kötet élén az említett, általunk a fentiekben – nem véletlenül – kiemelt és értelmezett, leltárt és végelszámolást, s a nyomukban formálódó életmód- és korszakváltást bejelentő négy nagy vers áll: ami *A káosz angyalában* a lezárás, az új helyzetben és világban a kezdet. Csak a versek sorrendje változik meg úgy, hogy a létállapot-elemzést végző, Lódi Gábornak ajánlott *Visszaszámlálás* áll a ciklus (a jelképes út) végén: „Helyben vagyunk. / Én Veszprémben, te Groningenben. Mint valami koszos / molyos szakállú Cholnoky-legendák csapdosunk, szállidosunk / az alkonyatban...”

A *Roll over Tapolca* (a válogatott kötetben már hiányzik a cím harmadik szavából az első a-t helyettesítő „@”) című költemény visz át az új szakaszba. Köztes helyzetben, az átmenet köztes minőségében a saját létrejöttére és költészeti hagyományára (például: Batsányi János *A magyar költő idegen messze földön* című versére), valamint kötődéseire (Sziveri János) reflektál: „Minden és semmi között: / orgia mechanika, körös körül. Roll over. / Csak megyünk délcegen befelé / a posztmodern nyárba, a tikkasztóba.”

Majd jönnek az Amerika- és a rock & roll-versek (az 1999-es *Amerikai improvizációk*; újabb kiadása: 2009), a *Blues az óceán felett* (2004), a *Tele van a memória* (2012), illetve a *Némely részletek* (2009) című napló- és esszékötet feljegyzései: szövegterükben kollázsok, Fenyvesi Ottó sajátos képzőművészeti alkotásai. Kivéve az *Amerikai improvizációkat*, ahol Felhősi István festményei vizualizálják a szövegeket. Egységet, folyamatot képeznek ebben a képfoszlányokra és szövegdarabokra hullott, organikuságát veszített létben. A „nagy újraalkotás” szöveg- és zenei képzettársításait tehát a töredékből alkotás, a széthullottból egészzé formálás eljárása jellemzi (hogyan lehet felállni egy egzisztenciális és költészeti mélypontról, előlről kezdeni) – a mintegy két évtizedes korszak végén a *Minimum Rock and Roll* (2015) című, az amerikai álmodat, legendát dehonesztáló, revizionáló kötettel. Fenyvesi Ottó egyik legtöbbet idézett nyilatkozata is ezzel az Amerika-képpel függ össze: „Hadban álltam a világgal és a költészettel. Elmentem Amerikába is, hogy az egyik utolsó fiatalkori illúziómmal is leszámoljak: az amerikai álommal. Egy egész ciklust sikerült összehoznom ezekből a tapasztalatokból. Ami újdonság, hogy a fő védjegyem, a hosszúverse-

ket odahagyva, egy ciklus röviddel (miniversekkel) rukkoltam elő” (Szépirodalmi Figyelő, *Fenyvesi Ottóval Prágai Tamás beszélget*, 2005).

1993-tól a válogatott verseskötet 2021-es megjelenéséig (az idegen nyelvekre fordított kötetek és az új kiadások mellett) a – hosszúversektől a miniversekig távolodó – ciklusok folyamatát csak két kitérő szakította meg egy-egy kifejezetten vajdasági könyv megjelenésének erejéig: a *Halott vajdaságiakat olvasva* első kötete 2009-ben, a második 2018-ban látott napvilágot (mindkettő Zentán). Nagyon tanulságos és bonyolult szövegvilágok: a vajdasági magyar irodalom alakulástörténetének lírai újrafogalmazása és alkotása, virtuális verses irodalomtörténet. Mintha e vajdasági versek és szövegek palimpszesztjeiben, újraírásai révén próbálná programszerűvé tenni mindazt, amit költészetével az elmúlt évtizedekben képviselt.

Nem is véletlen, hogy a bevezető, leltározó, lezáró és újrakezdő hosszúversei (*Éjszakai műsor*, *Veszprémi tél*, *A káosz angyala*, *Visszaszámlálás*, *Roll over Tapolca*) és az új (zenei) hangot reprezentáló *Amerikai improvizációk* terjedelmes ciklusa után, szinte a verseskötet „mérteni” felénél jelennek meg e program- és létversek, illetve vallomások: a *Blues az óceán felett*, a *Halott vajdaságiakat olvasva* első kötetének címadó verse, aztán a *Tele van a memória*, valamint a *Sok a szöveg* cím alatti feljegyzések három darabja; az új programokat jelölő cezúra helyét foglalják el.

A *Maximum Rock and Roll* Fenyvesi Ottó egyik legismertebb versciklusa (a *Minimum Rock and Roll*-ban is feltűnnek darabjai), mindenekelőtt a „Vadnak születünk / Kosnak, baknak, oroszlának / bikának” kezdetű rövidversének szöveghelei és összefüggései révén. A válogatott kötetben a Bada Dadának és a Szilágyi Lackónak címzett részletek, illetve az ismert strófákra reflektáló *Helter Skelter* „átirat” szerepel. Közben iszonyatos mennyiségű reflexiót, allúziót és részben vagy teljesen idézett szöveghelet tartalmaz Fenyvesi Ottó valamennyi, 1993 utáni improvizatív szövege, különösen az *Amerikai improvizációk* és a *Minimum Rock and Roll* darabjai. Bárhol is üjtük fel bármelyik említett kötetet, a *Hatvanhat* ot, ilyen reflexiókra és idézetekre bukkanunk: „Ezt hozta az ősz...” (Kosztolányi), „Fogytán a hold. / Fogytán a nappal” (Vörösmarty) etc. Fenyvesi hosszú ideig lemezlovas, zenei szerkesztő volt: az irodalom mellett a hetvenes–nyolcvanas évek underground zenei kultúrájának hatását is maga előtt görgeti, verseiben megszólaltatja hangjait és regisztereit.

A *Hatvanhat* (az *Amerikai improvizációk*hoz hasonlóan) eltér a megszokott Fenyvesi-féle illusztrációs gyakorlattól, és nem a kollázsok világával színesíti a válogatást, hanem más festő, itt most Bánik Ákos festményei jelennek meg lapjain.

**Könyvek, amiket olvasni –
filmek, amiket látni érdemes!**

**A két könyv megvásárolható a könyvesboltokban
és a www.mmakiado.hu honlapon.**

MMA
KIADÓ

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

MMA•MMK